

ՀԵՐՈՍՈՒՀԻՆ ԺԱՆ ԴԱՐԳ

ՕՐԼԵԱՆԻ ԱԶՏՈՒԹԵԱՆ ՏՆՐԵԴԱՐԶՐ

Հայրենասէր և կրօնասէր դիւցա-
գուններու և գիւլցաղնուհիներու ա-
րարքը պատուել և հռչակել կը նշա-
նակէ ջանալ հայրենասիրութեան և
կրօնասիրութեան եռանդը՝ վառել
և բորբոքել։ Այս գեղեցիկ նպատա-
կաւ յան զ'Արքի սիրագործու-
թեան համառօտ նկարագիրը արժան
կը համարինք պատկերացնել և իրեւ-
նմանողութեան չքնաղ տիպարուսում
նասէր հայ օրիորդներուն նուիրել։

Արդարեւ՝ յան զ'Արք հայ չէ,
բայց հայրենասէր է և կրօնասէր, եւ
օվ չը գիտէ որ հայրենասիրութիւնը
և կրօնասիրութիւնը սեպհական եր-
կիր և ազգ չունին, այլ իրել գեղե-
ցիկ առաքինութիւններ ամեն ազգի
և ամեն երկրի կը պատշաճին եթէ գոր-
ծադրուին։ Այս պատճառաւ հայրե-
նասէրները, թէ արք և թէ կանայք, ա-
ռանց ցեղի և ազգի խտրութեան ամեն
տեղ և ամեն ժամանակ յարգուած են
և կը յարգուին իրենց չքնաղ առաքի-
նութեամբ, ինչպէս յարգուած է եւ
հերոսուհին յան զ'Արքի միայն Վալ-
դիսիներէն, այլ և ամեն հայրենասի-
րութեան վեհմութիւնը ճանաչող օ-
տարներէն։ Եւ միթէ մեր Վարդա-
նանց գիւլցաղուն նահատակները եւ
հինգերորդ դարու Հայոց առաքինի
եւ փառիկասուն տիկնայքը, որոց յի-
շատակաւ ամեն հայու սիրտ կը թռ-
թռայ, չէն յարգուիր և գովուիր օ-
տարներէն։ Եւ յարգուին և կը գով-
ուին, այն, վասն զի ինչպէս ասացինք,
առաքինութիւնը օղջ չունի, և ով որ
առաքինութեամբ կը նահատակուի,
ամեն ազգի համար կը նահատակուի
և յիշատակը ամենուն սիրելի կը լինի։

Անք վստահ ենք, որ յան զ'Արքի քա-
ղաթիւ արդէն սիրալի է պատմագէտ
հայերուն համար, և այժմ եւս չը պիտի
գտնուի ընթերցող մի որ նորա պատ-
մութիւնը կարգայ և չը խանգաղասի։
Արեւմտ պատմեք։

Եան զ'Արք, որ Օրէանի օրիորդ
եւս կը կուլուի, միջինական աղջկ էր,
որ ծնաւ Վոմբեմի գիւղի մէջ 1409
թուականին։ Եւ 18 տարեկան հասա-
կին մէջ իրեւ հովուուհի, տակա-
ւին ոչտարներ կ'արածէր։ Այս միջո-
ցին մի կողմէն ներքին խռովու-
թիւններ կը յուզէին և միւս կողմէն
Արքիայի արդէն Արամասն նուա-
ճելու վրայ էին։ Եան զ'Արք իւր հայ-
րենեաց աղէտներէն սիրտը շարժելով
գերբնական տեսիլները տեսաւ, որոնք
զինքը կը պարտաւորէին իւր հայրենի-
քը ազատելու պաշտօնը յանձն առ-
նուլ։ Այլաւ իւր գիւղէն և հազարա-
ւոր վտանգներու մէջէն անցնելով դը-
նաց Շարլ Եր գանելու Շինսի փոք-
րիկ տալաւին մէջ, Վերիայացաւ թա-
գաւորին և երկար գիմադարձութենէն
յետայ համոզեց, որ իւր աստուա-
ծագրեցիկ պաշտօնին նպատակ հայրե-
նիքը փրկելու համար։ Անձ հաշիւ և
երկիւղիւ քանի մի զննույններ յանձ-
նովեցան յան զ'Արքին և նա այս փոք-
րիկ զօրախումբի գլուխն անցնելով,
յաջողեցաւ ութ աւուր մէջ ազատել
Օրէան քաղաքը, որ Արամայի թա-
գաւորի վերջին ապստանարանն էր, և
պաշարուած էր անգղիական բազմա-
թիւ զօրաքանակէն։ Այսպէս զօրաց
վստահութիւնը գրաւելով և բուռն
հռանդեամբ բորբոքուելով՝ յան զ'
Արք առաջնորդեց Շարլին մինչեւ
Ռեյմս, թշուառաց մէջէն անցնելով
գրաւեց՝ քանի մի տեղեր, յաղթեց
Թալլոյն և թագաւորուիւ վերահաւ-
ատաց թագաւորի օժանմբ, 1439 ին։

Այս սխրագործութենէն զկնի կամեցաւ նա յետ քաշուիլ, յայտնելով որ իւր պաշտօնն լրացած է, բայց թագաւորի թախանձանքով ստիպուեցաւ մնալ նորա մօտ 1430 ին վերստին յարձակեցաւ Ռուրիկոններու և Լնգլիացիներու վրայ, որոնք պաշարած էին Վոմպիէն քաղաքը, և առաջիններուն ձեռքը գերի ընկաւ ։ (Յետոյ մատնուեցաւ Լնգլիացուոց ձեռքը և անիրաւ տաննի մէջ (որուն նախագահն էր Վոլոն Եպիսկոպոսը), դատաւար տուեցաւ իրբեւ կախարդ և կենդանոյն այրեցաւ ։ Ռուսնի մէջ 1431 ին Սայիի 30 ին և Օարմանայի չէ որ հայրենասիրութիւնը իրբեւ կախարայութիւն դատաւարտուեցաւ, որով հետեւ շատ անգամ ճշմարտութիւնն ու գիտութիւնն եւս դատաւարտուած են իբրեւ յիմարութիւն ։

Սան Գ. Մ. քը նշանաւոր էր ոչ միայն քաղութեամբ, այլև առաքինութեամբ և բարեպաշտութեամբ և իւր դատաւճիռը լոյց անխռով հոգւով, անհամեմատ ճարտարութեամբ պատասխանելով ինչ որ հարկն է ։ Սան Գ. Մ. քը այրուեցաւ փայտակուտի վրայ, բայց Հարլի յի միջամտութեամբ և Վալիք քստ Վ. Պապի հաւանութբ (1436 ին) նորա յիշատակը վերստին մեծարուեցաւ ։ Նորա տոհմը ազնուականաց կարգն անցաւ, և իւր ծննդեան խանձարուր գիւղը ամեն տեսակ հարկէ ազատ հրատարակուեցաւ ։ Իսկ (Օրլէան քաղաքը Սան Գ. Մ. քին անմահ յիշատակին համար սահմանեց հանդիսաւոր կերպիւ տարուէ տարի իւր ազատարարի տարեդարձը տօնել, ի պատիւ Սան Գ. Մ. քին ձիաւոր արձան մի կանգնեցաւ (Օրլէանի մէջ (1855 ին) և արձան մի եւս Վոմպի գիւղի մէջ (1820) իրեն հայրենական տան տեղւոյն վրայ, Սան Գ. Մ. քի սխրագործու-

թիւնը շատ պատմագիրներու և բանաստեղծներու նիւթ եղած են եւ շատերու մէջէն բաւական է միայն ։ Սիլվէի գրած պատմութիւնը և Հիլէլի աննման ողբերգութիւնը կարգաւ (Օրլէանի օրիորդի պատմական կենաց վեմ խորհուրդը հասկանալու և պատուասիրելու համար ։

Եւսցինք որ (Օրլէան քաղաքը ամեն տարի կը տօնէ իւր ազատութեան տարեդարձը, հռչակելով Սան Գ. Մ. քի յիշատակը, որոյ ձեռամբ նոյն ազատութիւնը կատարուեցաւ ։ Այս տօնը սրբազան հրապուրանք մի ունի, ամեն գաղղիացու համար, որ գիտէ, յարգել կրօնքը և հայրենիքը, իւրապէս ինչքան քաղցր է այն յիշատակը, որուն մէջ կը տեսնուի, որ բաւականակ ազգ մի կը կանգնի օրիորդի մի ձեռամբ, հովուութի մի կը պաշտպանէ հաւատոյ հանգուանը և կը վրկէ հօտը ։ Սինդեռ Ժողովրդեան հովիւները խոր ի բուն կը խորհան ։ Սի սիրտ չը խանդաղատիր և որ միտք չը զմայլիր, երբ կը պատկերացնէ հայրենեաց և կրօնի 18 ամեայ շնաշխարհիկ ազատարար մի, որուն վրայ կը փայլին կուսական անարատութիւն և զինուորական արիւթ թիւն, իմաստունի խորագիրութիւն և մանկան անմեղութիւն, հերոսական աշխոյժ և կանացի փափկասրտութիւն, ողակիզի նշտնակ և մարտիրոսի պսակ, ամեն գեղեցկութիւն հոգւոյ և ամեն փառք կենաց և մահուան ։ ազատարար մի ։ կ'ստենք, որոյ որդանը անպաճոյճ հիւղ է, բնակարանը՝ փոքրիկ տաղաւար, գերեզմանը կամ սեղանը՝ փայտակոյտ բոցավառ, ծաղկունք մի կողմէն և արևունք մի կողմէն և արտասուք՝ միւս կողմէն, իբրեւ ողբակէջ ծաղիկներով պսակուած, իբրեւ հերոսահի՛ դափնի բողբոջ և իբրեւ մարտիրոսահի՛

բոցով պատկուպն ։

ժան Գ' Մարի Կոնրադ Կալմ (Օրէա-
նի ազատութեան տարեգարծը կը կա-
տարուի խիստ մեծ շքեղութեամբ ։
Նշեցնենք ճշգրտութեամբ ինչ
նի և կրօնական ու հայրենասիրական
հանգանակը կը կատարուին ։ Մաս-
տեան մեծ պողոտաներուն վրայ գը-
րգները և նախնի զենքերը կը ձախ-
նին ու կը շողալան ։ Վանի վի նշա-
նաւոր անդէր Եւրոպականութիւնը
պահպանած է ժան Գ' Մարի ինչ ինչ
յիշատակները, խառն թաղութիւնը
կը համոզուին ու քաղաքական խաղաղակե-
րով և երգերով ։ Մաս Բազմութիւնը
զենուորական նաւադարձներու հըն-
չափով կը դիմէ գեղ ի վայր եկեղե-
ցին, ուր քաղաքացիներ կը մատուցա-
նէ եպիսկոպոսին (Օրէալի օրհորդի
յապակէ գրողը, և նա գնելով սեղա-
նի մօտ կ'օրհնէ Բազմութիւնը և
կ'արձարէ ։ Նշեցնենք օրը քահանայք
և զօրակներ, երիտասարդք և կու-
սանք, ծերք և ազաք առհասարակ,
խաբերով և զենքերով, ծաղիկներով
և ոտներով, կրօնական երգերով և
զենուորական նուագներով կը համա-
խմեն ժան Գ' Մարի ձիաւոր տրձա-
նին մօտ, ճառեր կը կարգան, երգեր
կը նուագեն, և Նշեցնենք, Նշեցնենք և
Մատուցանան մեծութիւնը կը հաշ-
կեն ։

Ինչքան սրտաշարժ և կարեւոր էն
ազգային տօնավարութիւնները, եւ
ինչքան ցաւութեան արժանի է այն
սեղանը, որ կրօնական և հայրենասիր-
ականաց յիշատակները կ'արձարէ և
կը պատուէ ։ Ինչքան փափայլեց
ընենք և եկէ գեթ մեք ազգային օր-
հորաց վարժարաններուն մէջ սովորա-
լիւն մտնենք վարժաւոր հանգանակով
սրտեկ մեր հինգերորդ գարա փախ
կատան Բ Գրեցաւ ինչ հայ տիկնայ

յիշատակը ։ որոց իւրաքանչիւրը մէկ
մէկ ժան Գ' Մարի էին հայ հայրենաց
և եկեղեցւոյ ազատութեան համար ։
Միայն պիտի միմարուէինք, եկէ օր
մի արժանանալինք այն օրինակ ազգա-
յին հանգանակու մէջ խոսուած ըն-
տիր ճառերն կարգաւ կամ հրատարա-
կել, ինչպէս այժմ կը հրատարակենք
ժան Գ' Մարի յիշատակի կամ (Օրէա-
նի ազատութեան տարեգարծի ճառե-
րէն հետեւեալը, գաղղիւսներն թաղա-
մանկով ։

Գ

Պարտնայք

«Մենք մենք յիշատակները ժողովրդ-
դաց և քաղաքացի փառաւոր մատան
գութիւնն է ։ Իսկ նոյն յիշատակնե-
րուն հաստատրիմ մնալն է հայրենա-
սիրական խաղաղութիւն և պատիւ-
բախտակ հայրենաց ։

«Դժմարիտ փառքը գոռաւորագիւտ
և գրեթէ շաշխարհիկ է, բայց երբ
կը փայլի և կը շողալայ երկրի վրայ և
արժանաւոր ժողովրդի մէջ, սերուն-
դաց պատան է գեպի նոյն փառաց
լայր քառնայ և ոչ միայն նորա ճա-
ռանկներով պատկուի, այլ և նորա
վարարանին մէջ ընթանայ և պատա-
նայ փառն զի մենք մենք յիշատակնե-
րա մէջ լիք ջողալուն փառք կայ և
լիք փայլակայայտ բաց ։ որ հաջ-
նեք կը վառէ և կը բորբոքէ ։

«Մէնք և պատմաւոր, որ ազգային
տօնավարութիւնները կը շարժեն և
կը լուզեն ժողովրդեան փառ և անդ-
կաւն զօրութիւնը և յերեւան կը հա-
նեն ազգի հազեկան կատարելութեա-
նը և մարտը զգացմունքները ։

«Ստանալին ինքնին այս յիշատակ-
ներա փայլուն անցնելով ոչ միայն ջո-
ղներ և լուսնային հաստատրիմ ։

և երաժարագետ ժողովուրդի վսեմ՝ ընդ քայմունքները, այլ ընդ հակառակն կրնուիրադարձէ և կ'անմահացնէ փառքով և շքեղութեամբ քեղազարդելով։ Եւրոպայի սօրինակ յիշատակներու մէջ հայրենասիրութիւնը և կը բնորոշ դիրար կը համբուրեն։ Երբ Ա. Գոթֆրայդ փառքը և նախնեաց փառքը կը միանան և իրար հետ կը ձուլուին, երբ տոնախմբութիւնը հայրենասիրական է և միանգամայն կրօնական, ահա այս ժամանակ ամենայն ինչ փառաւոր է և յաղթական, ամենայն ինչ սքանչելի է և սրտաշարժ։

«Եւրոպայի պարունայք, այսպէս է գր. խօսքին սերկեան հանդէսը, որ զմեզ կը համոխմբէ՝ այսօր տատուածային տաճարի մէջ։

«Երեկ ժողովուրդի եւ զօրախումբէ տաճրէ, այն մայր եկեղեցւոյ սեմոց վրայ, գինուարական շփարայից նըւազներով և պրազան երգերով, հին յիշատակն և նոր յիշատակն դիրար սքանչելի ընդհանրեցին, կրօնք և հայրենիք դիրար համբուրեցին։ Եւրոպական դրօշմաքաղաքացեալի և հոգեւոր հալածապետի ձեռքով սրբազան Սեղանի վրայ դրուեցաւ և դրութեանց թաղաւորին գոհութիւնը մատուցան, ինչպէս այս վայրէկներն ձեր գեղեցիկ աշտարակները յաւիտ ցգաղաթի լուսավառ կանթեղներով փայլելով՝ կը գուշակեն իրենց շողողուն պայծառութեամբ, որ հալածութեան տոնախմբութիւնը արդէն սկսեալ է։

Ի՞նչ պիտի, Պարունայք, այն փառքի կամարին տակ, զօրապետք և զօրականք, քահանայք և ժողովուրդք, քաղաքն համբուրեն, սիրտ ի թուեք ոգեւորուած, գէմ յանդիման կը նկատեն գեղեցիկ յիշատակ մի, կը պատկերացնեն վեհ պատկեր մի, որ գոյցեալ թեւատարած կը նայի մեր վրայ և կը խնայակի։

«Ի՞նչ է արդեօք այս յիշատակը, որ չորս գործէն ի վեր՝ ամեն տարի կը նորոգի այն փառք մէջ և կը յաւգէ։ Օրէնսն ընակապետանդը, գործը և խանդը, զոր չի կորսոց երբեք մեզմէ կամ նուազեցնել ժամանակի ճակիչ զօրութիւնը։ Եւրոպայի յիշատակն է, Պարունայք, Օրէնսն օրհորդի սնմահ յիշատակը, որով փառքը ոյցեւութեան եկաւ ձեր քաղաքին և քաղաքը տեսաւ, այն հոգեւոր պատերազմներէն մեկը, որոնք բանաստեղծի ատածին պէս, դուրսց ի դարս յաւիտենական խօսակցութեան նիւթ կը գոհնան ապագայ սերնդոց համար։ Եւրոպայի յիշատակն է այն սքանչելի ազատութեան յիշատակը, որով ազատեցաւ քաղաքը և հայրենիքը, ազատեցաւ այն գիւղացիներ հոգեւոր, որ պատմութեան ամեն պատկերներէն շնորհագրիմ է, պատկեր ամբիւր և անարատ, պատկեր անհամեմատ գեղեցիկ, պատկեր սուրբ, որոտագրու և փառաւոր։ Եւ այս տղաւորութիւնը կատարուեցաւ, Պարունայք, այն խալի յատուկ և յայտնի գործակցութեամբ, առանց որչա՞մէ իրողութիւն մի չի կատարուիր երկրիս վրայ։

«... Եւտուած է ժողովուրդեան Եւրոպայի և նա է որ կիշիւք և կը նախախնամէ, և որչա՞մ որ Եւտուածայ մատուց սովորաբար ծածկուած է պատմական, օրէնքներու կանոնաւոր խաղերու մէջ, սակայն երբեմն յանկարծական փալատականութիւն կ'փայլատակի, մարդկանց ամեն խորհրդները կը զփօթէ, ամեն կարծիքները կը տապալէ, և այնպիսի անակնկալեւք և վախճան կուտայ իրերուն, որ յանկարծ կըսկապին և կը տեսնեն, որ իրենք իրարմէ ինքնախան չեն, այլ կայ գերագոյն Տէր մի, որ կ'առաջնորդէ մարդկութեան, և կ'ուղղէ աշխարհի օրէնքները։